

УДК 342.393:330.111.62

І. В. Кравцова,
аспірант, ДонДУУ

ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ КОРПОРАТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті досліджено економічні умови формування державного корпоративного сектора економіки України, проаналізоване сучасне становище підприємств з державною часткою в статутному капіталі, визначено ключові проблеми, вирішення яких підвищить ефективність управління державної корпоративної власності.

In the article economic conditions of forming state corporate sector of Ukrainian economy are researched, the current position of the enterprises with the state share in a capital fund is analysed, the key problems decision of which will raise government efficiency of the state corporate property are specified.

ВСТУП

З початку 90-х років минулого століття політика інституційних змін в Україні була спрямована на формування ринкових інститутів господарювання на засадах приватної власності. Але реформуванню підлягали не усі державні підприємства, бо навіть країни з найрозвинутішими ринковими інститутами не відмовляються від використання державних інститутів і будь-яка макроекономічна система передбачає співіснування методів ринкового та державного господарювання у їхній взаємодоповняльній взаємодії.

Важливим завданням уряду держави — є забезпечення ефективного використання державного майна та збільшення надходжень до державного бюджету прибутку у вигляді дивідендів від державних підприємств.

Досвід багатьох країн свідчить про те, що для стабільного розвитку економіки питома вага державного сектора повинна складати приблизно 10—25%, що дозволяє утримувати необхідні для функціонування суспільства, але нерентабельні виробництва, розвивати наукомісткі галузі та ін.

Наприклад, в державному секторі Фінляндії створюється приблизно 15% валового національного продукту, Греції — 17%, США — 21%. Питома вага державного сектора в національній економіці (без сільського господарства) складає в Італії — 17,2%, у Франції — 18,8%, у Великій Британії — 14,44%, у ФРГ — 13,4%, в Ірландії — 11%, в Бельгії і Голландії — 9% і в Люксембурзі — 4%.

Проте, ці співвідношення є типовими для країн з розвинутою ринковою економікою. Для трансформаційного стану ці пропорції можуть бути іншими, міняючись на різних етапах трансформації. Так, обсяг державної власності, що підлягає перетворенню в інші форми, за експертними оцінками, складе приблизно 70% вартості основних фондів за увесь період переходу для Росії.

В українській економіці державна власність за кількістю об'єктів займає незначну частку — 11,7%, але у вартості основних фондів на її частку доводиться понад половини — 54,8%.

Тому актуальність обраної теми дослідження зумовлен а тим, що на сучасному етапі трансформації економіки України важливим є розробка та реалізація дієвого механізму приватизації окремих галузей економіки з використанням сучасних її форм та методів, з метою підвищення економічної та соціальної ефективності державного сектора економіки України.

Питанням підвищення ефективності функціонування підприємств державного корпоративного сектора економіки приділяють значну увагу як вітчизнянні, так і іноземні науковці та практики. Але особливістю цього питання є те, що воно об'єднує в собі два наукові напрями, з одного боку це питання формування відповідної законодавчої бази, а з іншого — це проблема створення ефективно діючої системи корпоративного управління, що є суто економічною задачею.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є ретроспективний аналіз динамічних перетворень у структурі власності в Україні та визначення напрямків підвищення ефективності держави як суб'єкта підприємницької діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державний сектор економіки України складається як з суб'єктів господарювання з повною державною власністю, так і з тих, які поєднують у собі державний і приватний капітали. Крім того, ці суб'єкти різняться за організаційно-правовою формою, що викликає необхідність балансувати між необхідністю державного втручання і нормами корпоративного законодавства, яке значно обмежує можливості державного впливу на діяльність товариств навіть у разі, коли вони на 100% належать державі.

Найважливіший чинник будь-якої діяльності, який, як з методичної, так і з практичної точок зору, є визначальним за ефективністю та результативністю, — це встановлення мети управління. Цілепокладання для державного сектора виходить з притаманних державі функцій і має різнитися для

двох груп підприємств (рис. 1), розподілених залежно від комерційних або некомерційних інтересів держави щодо їх використання.

Для підприємств першої групи це має бути одержання прибутку, а для підприємств другої групи — задоволення певних суспільних інтересів у межах встановленої прибутковості. При цьому діяльність підприємств першої групи повинна регулюватися нормами приватного права, другої — нормами публічного права, а баланс цілей має бути визначальним чинником оптимізації державного сектора економіки як основи цілезабезпечення.

Для оцінки ефективності роботи першої групи підприємств, які використовуються державою з метою наповнення бюджету, переважності мають віддаватися таким показникам, як прибутковість і сума дивідендів, відрахованих до державного бюджету.

Для другої групи підприємств, необхідних державі для вирішення соціальних, наукових та інших питань, які належать до повноважень держави як інституту організації суспільної влади, основним завданням якого є забезпечення умов розширеного суспільного відтворення, найбільше значення повинні мати такі показники: кількість працівників, суми відрахувань на фінансування соціальних та екологічних програм, програм розвитку регіонів, впровадження проєктів інноваційного розвитку, високотехнологічних виробництв, наукових досліджень, започаткування та реалізація довгострокових програм розвитку економіки майбутнього.

Функції держави як суб'єкта корпоративного управління визначаються ст. 168 Господарського кодексу України (рис. 2) [1].

Зауважимо, що "контроль за ефективністю" є однією з функцій управління, тому зрозуміло, що четверта функція є складовою першої.

Крім того, цей перелік суттєво обмежує державу, оскільки її функції як суб'єкта корпоративного управління починаються вже з прийняття рішення щодо продажу або закріплення за нею пакетів акцій у суб'єктах господарювання. І саме це рішення значно впливає на її можливості щодо втручання у діяльність підприємства, адже порівняно з державними навіть корпоративізовані підприємства законодавчо більше захищені від впливу держави.

Отже, відповідність можливостей держави як суб'єкта права власності її завданням має бути забезпечена обсягом і змістом державного сектора економіки та правовою регламентацією її особливого статусу як власника, який дозволить достатньою мірою впливати на діяльність суб'єктів господарювання, щодо яких вона виступає власником майна або корпоративних прав, і оцінювати ефективність діяльності кожного з них за критеріями, що враховують не тільки комерційну, але й соціальну складові.

Державний сектор економіки є тим специфічним механізмом, який має використовуватися державою для виконання нею політичних, економічних, соціальних, екологічних, культурних і просвітницьких функцій.

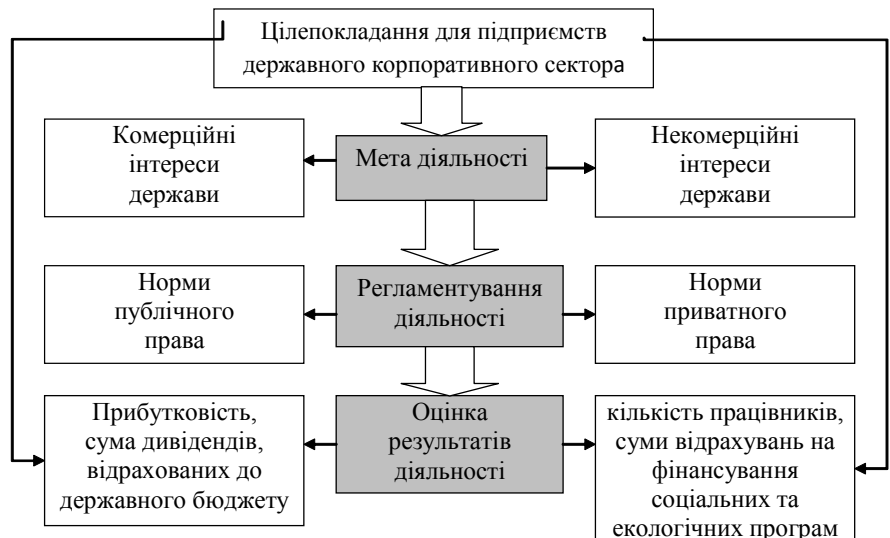


Рис. 1. Цілепокладання для підприємств державного корпоративного сектора

При цьому міра можливої та необхідної поведінки держави як суб'єкта права власності має бути покладена в основу визначення організаційних форм і правових засад реалізації державою її функцій власника [2].

Н. Р. Нижник і О. А. Машков [2] відзначають, що на теперішній час не сформовано цілісного, комплексного підходу при визначенні системи принципів під час створення та зміни державних структур. Тому доцільно виділити наступні принципи розвитку державного сектора економіки (табл. 1).

Безперечно, посилення ролі держави у регулюванні економіки в сучасних умовах вимагає створення стрункої, економічно і логічно вивіреної системи управління об'єктами державної власності, об'єктне наповнення якої передбачає застосування таких критеріїв відбору, що забезпечать її використання як інструмента державного управління.

В Україні в результаті політики роздержавлення власності було сформовано потужний приватний сектор, який складається з приватних та корпоративних утворень. Підґрунтям для реалізації саме такої моделі ринкової транс-



Рис. 1. Функції держави як суб'єкта корпоративного управління

Таблиця 1. Принципи розвитку державного корпоративного сектора економіки

№	Принцип	Значення
1	Концептуальна забезпеченість	концепція розвитку державного сектора економіки має бути розроблена у контексті програми дій уряду з урахуванням поточних тенденцій та довгострокової стратегії розвитку економіки країни;
2	Системність	суб'єктно-об'єктне наповнення державного сектора економіки має відбуватися як основа цілізабезпечення, виходячи з того, що він є механізмом створення умов суспільного відтворення, ефективність якого визначається за результатами його впливу на рівень соціально-економічного розвитку держави;
3	Організаційно-правова врегульованість	визначення організаційного центру системи управління об'єктами державної власності, створення дієвих інститутів аналізу та контролю діяльності об'єктів системи, розвиток інститутів державного представництва, створення правової бази з регулювання відносин у сфері управління об'єктами державної власності, що відповідає нормам міжнародного права в частині віднесення до державних підприємств з державними корпоративними правами, в яких держава має можливість контролювати їх діяльність;
4	Фінансова забезпеченість	за рахунок коштів, одержаних від приватизації, шляхом реінвестування з одержаного прибутку, за рахунок субсидування з державного бюджету, через пільгове кредитування, шляхом податкових пільг або повного звільнення від оподаткування;
5	Ефективності	критерії ефективності управління об'єктами державної власності мають бути згруповані за комерційними та некомерційними параметрами, і кожна з груп виступатиме пріоритетною для відповідної групи об'єктів;
6	Оптимальної достатності	формування державного сектора економіки на основі поточних і довгострокових потреб країни;
7	Кадрове забезпечення	система призначення та звільнення керівників підприємств на підставі результатів контролю та перевірок виконання ними умов трудових контрактів і фінансових планів.

Таблиця 2. Інформація щодо кількості об'єктів, які змінили форму власності за групами за 1992—2010 рр.

Форма власності	Всього	Групи				
		А	БВГ	Д	Е	Ж
Комунальна	94625	90022	2677	1127	340	459
Державна	28401	13604	8832	3916	993	1056
Всього	123026	103626	11509	5043	1333	1515

формації було закладено Концепцією роздержавлення і приватизації майна державних підприємств, землі та житлового фонду [3], прийнятою у жовтні 1991 р.; так, за період 1992—2009 рр. в Україні змінили форму власності 123 тис. об'єктів, з яких більше ніж три чверті (95250 об'єктів) належали до комунальної форми власності, інші (28454

об'єкти) — до державної (табл. 1, рис. 2) [4].

Переважна більшість об'єктів (84,3%) відносились до групи А, інші об'єкти — до груп Б, В, Г (9,3%), Д (4,1%), Ж (1,2%) та Е (1,1%). За регіональним розподілом значна кількість об'єктів групи А була зосереджена в Донецькій (11276), Львівській (10732), Дніпропетровській (6792), Харківській (5938) областях та м. Києві (11660). За групами Б, В, Г більшість реформованих об'єктів спостерігалася у Донецькій (954), Дніпропетровській (784), Харківській (681), Луганській (616), Одеській (597), Київській (582) областях та м. Києві (689) (рис. 4) [4].

Таким чином, приватизація та розвиток недержавних форм господарювання суттєво зменшили частку державного сектора в українській економіці, відбулися значні зміни в його структурі, проте вклад цього сектора в економіку залишається досить відчутним.

У той час як держава — власник цих підприємств — не завжди отримує відповідні прибутки від їхньої фінансово-виробничої діяльності. В той час як саме ефективне управління державними підприємствами є суттєвим джерелом формування прибуткової частини державного бюджету для розвинутих країн світу.

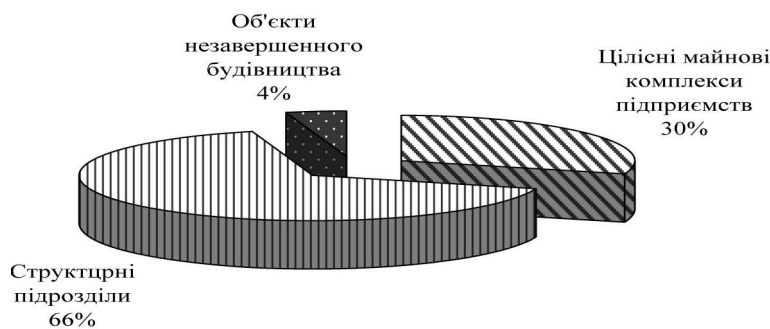
Аналіз показників ефективності фінансово-господарської діяльності державних підприємств дозволяє зробити висновок, що за результатами 2008—2009 рр. відбулося зниження усіх показників рентабельності підприємств з державною часткою в статутном капіталі (табл. 3) [4].

Оскільки для держави як акціонера важливішим є саме рентабельність власного капіталу, то не-

обхідним є визначення факторів та аналіз їхнього впливу на зазначений показник. Так, проведений факторний аналіз дає підстави стверджувати, що за рахунок зниження коефіцієнта чистої рентабельності капіталу та збільшення коефіцієнта фінансової залежності показник рентабельності власного капіталу знизився на 17,6 %, що склало 100,5 % (табл. 4).

У розрахунках просліджується зворотньопропорційна залежність між коефіцієнтом фінансової залежності підприємства і рентабельністю власного капіталу: збільшення ступеня фінансової автономії призводить до зниження рентабельності власного капіталу. Зміна показника ресурсовіддачі призвело до часткової нейтралізації негативного впливу коефіцієнта чистої рентабельності продажів і показника фінансової залежності на 0,07 %, таким чином, загальне зниження показника рентабельності власного капіталу скла-ло 17,6 %.

У цілому, державна власність використовується неефективно, бо процес управління нею не

**Рис. 3. Розподіл реформованих об'єктів за категоріями, станом на 1.04.2010 р.**

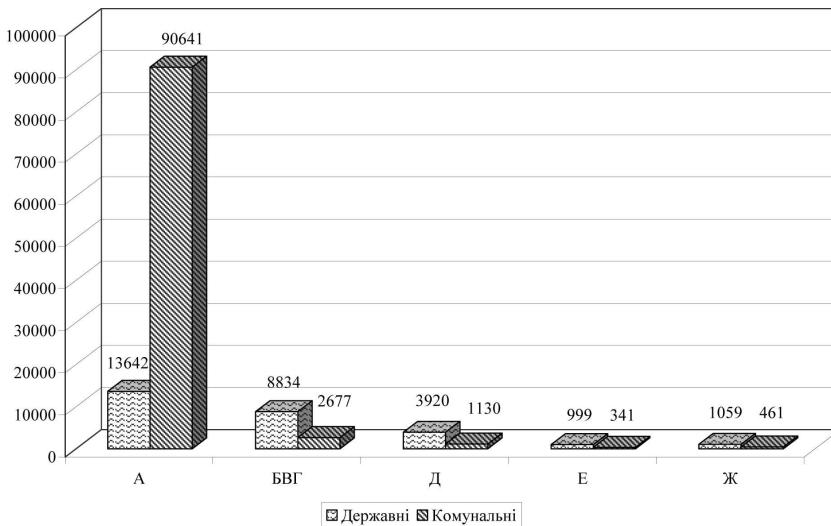


Рис. 4. Кількість реформованих об'єктів за класифікаційними групами, станом на 01.04.2010 р.

Таблиця 3. Аналіз ефективності підприємств у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 %, управління корпоративними правами держави здійснює ФДМУ і які не знаходяться в стадії санації і ліквідації, за 2008 – 2009 рр.

Показник	2008 р.	2009 р.	Відхилення
Рентабельність сукупного капіталу	0,173	0,012	-0,16
Рентабельність власного капіталу	0,172	-0,003	-0,18
Операційна рентабельність реалізованої продукції	0,168	0,017	-0,15
Чиста рентабельність реалізованої продукції	0,106	-0,002	-0,11
Чиста рентабельність виробництва	2,453	-0,066	-2,52

Таблиця 4. Вплив факторів на рентабельність власного капіталу

Показник	Вплив	Відносний вплив
Чиста рентабельність капіталу	-0,175741	100,068%
Реасурсовіддача	0,000842	-0,480%
Коефіцієнт фінансової залежності	-0,000723	0,412%
Усього (відхилення коефіцієнту рентабельності власного капіталу)	-0,175621	100%

орієнтований на використання потенціалу економічного зростання.

Зниження рентабельності власного капіталу зумовлене двома групами чинників: об'єктивними та суб'єктивними.

До перших відноситься світова фінансово-економічна криза та політична невизначенність в державі.

Що стосується другої групи, то необхідно відзначити низьку якість законодавчої бази, відсутність окремих правових норм, які забезпечують реалізацію та захист державної власності, недостатня участь представників держави в органах управління державними акціонерними товариствами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного аналізу доцільно зробити висновок, що частка державного сектора в економіці України потребує поступового якісних та кількісних змін, оскільки держава як власник не виконує своїх функцій щодо ефективного управління корпоративним майном з метою отримання економічного або соціального ефекту.

У зв'язку з цим важливими напрямами розвитку системи управління державною корпоративною власністю в Україні є:

- оптимізація державного сектора економіки шляхом визначення кола об'єктів, які мають залишатися державними, та організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, які мають складати цей сектор;

- класифікація об'єктів державної власності за характеристиками, що визначають специфіку управління;

- визначення мети утримання у державній власності та критерії оцінки ефективності діяльності по кожній групі об'єктів управління;

- запровадження систему контролю за фінансовими потоками державних підприємств шляхом затвердження їх фінансових планів і запровадження системи моніторингу їх виконання;

- посилення відповідальності посадових осіб державних органів приватизації за реалізацію наданих їм повноважень з управління і розпорядження державним майном.

Література:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.

2. Чечетов М., Жадан І. Концептуальні засади управління об'єктами державної власності / М. Чечетов, І. Жадан // Економіка України. — 2005. — № 3. — С. 20—31.

3. Концепцією роздержавлення і приватизації майна державних підприємств, землі та житлового фонду — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.

4. Звіт ФДМУ про управління державними

корпоративними правами в Україні 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.spfu.gov.ua.

5. Балацкий Е. Роль государственного сектора в национальной экономике: общемировые тенденции / Е. Балацкий, В. Конышев // Общество и экономика. — 2003. — № 7—8. — С. 25—34.

6. Клейнер Г. Еще раз о роли государства и государственного сектора в экономике / Г. Клейнер // Вопросы экономики. — 2004. — № 4. — С. 17—28.

7. Радыгин А. Россия в 2000—2004: на пути к государственному капитализму? / А. Радыгин // Вопросы экономики. — 2004. — № 4. — С. 39—46.

8. Якобсон Л.И. Государственный сектор экономики: экономическая теория и политика: учеб. для вузов / Л.И. Якобсон. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 367 с.

9. Зельднер А. Г. Государство и экономика: факторы роста / А.Г. Зельднер, И. Ю. Василевская, В.К. Южелевский. — М.: Наука, 2003. — 214 с.

10. Головінов О.М. Загальнотеоретичні засади функціонування державного сектору / О.М. Головінов // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 1 (79). — С. 5—17.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2010 р.